

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

ОРКАНСКИ ВИСОВИ И ЕМИЛИ БРОНТЕ:
БУРАН УНУТРАШЊИ СВЕТ ЈЕДНЕ ТИХЕ
ДЕВОЈКЕ

Апстракт: Овај рад представља покушај да се пронађу сјоне између свешта Емили Бронте и њеној јединој романа, да би се у свешту четири двојства за која смајрамо да представљају и узроке и последице одређених појава и проблема, како у роману, тако и у Емилином животу, приказала интригантности Орканских висова, која описује већ још две стогодине година. Такође, покушаће се доказати да управо осећај двојрукој припадања води мучном осећају још једној неједнакости, те ће се приказати специфичан начин Емили Бронте да тај осећај неутралише. На темељу закључака Терија Илтона и Винифред Герин о литерарној стваралости сестара Бронте, која им је омогућила да све што су икад написале буде окарактерисано као комично уметничко дело, разматра се тема рада кроз тризму прва два двојства: Емили Бронте као дете-писац и као необичајно широко образована будућа јувентивка из ниже средње класе. Друга два двојства иду се Емили као писатељице у старој мушкој свешту и њеној космополитској образовања помешаној са снажним осећајем припадности локалном отишћу. У закључном делу рада открива се да се сва двојства сливају у јединствено осећање, које је у својој оцени живота и дела Емили Бронте описао Свейозар Кољевић.

Кључне речи: Емили Бронте, Оркански висови, литерарна стваралост, изолованост, јувентивка, предискусивно доба, искуствено доба.

Емили Бронте, списатељица романа који је истовремено и задивно и ужасно свет, рођена је у свештеничкој кући која је спојила меланхолију, страст и понос Ирске, са робушношћу, енергијом и суровом искреношћу Јоркшира. Деца Бронтеових, своје келтско наслеђе усклађивали су, мање или више успешно, са јоркширским окружењем. Како Филис Бентли примећује: „Хавортске пустаре, усамљеност и патња, појачавали су келтску страну њихове природе; прозаична искуства њихових живота у Јоркширу у време индустријске револуције, развила су тај иронични реализам који је тако често био женска одбрана од затупљујућих кућних ситница“¹

(Bentley 1950: 38). Она такође каже да се и у делима Бронтеових осећа формативних дух тог мисаоног билингвализма. Конкретно, у *Орканским висовима* Емили Бронте, дуж целог романа присутан је дуализам (додуше, не увек видљив у једнакој мери) који, што се више приближавамо крају, не нуди заправо могућност избора између доброг и лошег, него показује трагичност чињенице да се мора бирати.

У изолованој кући Бронтеових, Емили (према речима њене сестре Шарлот, јача од мушкарца, наивнија од детета), са две сестре и братом, упијала је свакодневно живахне расправе веома широке тематике, од дневне политике, преко актуелних књижевних тумачења, до ирских легенди из младости њиховог оца и истинитих повести о породичним трагедијама, самоубиствима и сеоским немирима у парохији, такође препричаних од стране Патрика Бронтеа. Сличне приче Емили ће слуша-

¹ „The Haworth moorland, their loneliness and suffering intensified the Celtic side of their nature; the prosaic experiences of their Industrial-Revolution Yorkshire lives developed that ironic realism which is so often the woman's defence against stultifying domestic detail.“ [Превод на српски: Н. Г.]

ти и у Лоу Хилу, где је неко време подучавала. Код куће, свој допринос прилично мрачној атмосфери раног губитка мајке и две старије сестре, те потпуног одсуства вршњачког друштва, па и било којег другог, давао је Емилин старији брат, Патрик Бранвел, својом зависношћу од алкохола и дрога. Интересантно је да је Бранвел, упркос својим пороцима (или због њих), био друштвен и пун самопоуздања, колико су његове сестре биле стидљиве и повучене.

Четворо Бронтеове деце, како Филис Бентли каже, „морало се ослонити само на себе и своје способности, да би се утешили и разонодили“² (Bentley 1950: 12). Оном келтском у њима, меланхоличном, духовитом и немирном, јоркширско окружење, дивље и прелепо, давало је неопходан извор естетског и менталног уживања. Непрегледна пространства неукроћене природе пружала су им осећај слободе, а чини се нарочито Емили, за коју Шарлот каже да је била „дојенче пустаре“³ (Bentley 1950: 13), те да „слобода је била оно што је Емили удисала“⁴ (Bentley 1950: 13). Насупрот слободи физичког простора, у кући Бронтеових провлачила се ранометодистичка суморна доктрина проклетства и ломача пакла, коју је донела сестра њихове покојне мајке. Какав је ово утицај имало на Емили, видећемо у њеном сатиричном приказу метанишућег слуге Џозефа. Чврст, непоколебљив Емилин карактер, ојачан неограниченим лутањем по вресиштима, могао је само да осети револт и подсмех.

Покушаћемо да пронађемо споне између света Емили Бронте и њеног јединог романа, али не зато да бисмо доказали његово упориште у списатељичном необичном животу (које је ионако доказивано више пута⁵), него да бисмо у светлу двојстава за која сматрамо да представљају и узроке и последице одређених

појава и проблема, како у роману, тако и у Емилином животу, приказали интригантност *Орканских висова*, која опстаје већ готово две стотине година.

Прво двојство на које наилазимо, свакако је чињеница да је Емили (заједно са сестрама и братом) била и дете и писац, урањајући истовремено и у измаштани свет Гондала, и у неизбежне свакодневне кућне послове. Друго двојство тиче се друштвеног статуса Емили Бронте. Наиме, према свом пореклу свештеничке кћери из ниже средње класе, очекивало се да она постане гувернанта деци из богатих породица (најчешће интелектуално и образовно инфериорнијих од ње саме), што ју је неминовно смештало у положај некакве више слушкиње која није добродошла ни у кухињи, ни у салону, како каже Тери Иглтон (Eagleton) у приказу књиге Кристин Александер (Alexander), *The Brontës: Tales of Glass Town, Angria and Gondal* (2010). Треће двојство или, тачније, једна врста изгнанства, налази се у чињеници да је Емили била списатељица, па још у свету којим доминирају мушкарци. Тери Иглтон напомиње да је „то што су жене умеле да пишу као што су оне умеле, за неке ондашње критичаре, било ужасно, чак опсцено“ (2010: 30–31).⁶ И најзад, још једно унутрашње двојство, генерисано двојним пореклом и неуобичајено широким образовањем, које је чинило да Бронтеова деца буду поносна на своје космополитско васпитање, али да истовремено имају снажан осећај припадности локалном огњишту.

Јасно је да све што смо претходно навели може да се повеже једним заједничким именицељем: осећајем двоструког припадања који се неретко претвори у тегобан осећај неприпадања. На темељу тога, размотрићемо сва четири двојства.

Са педигреом деце без мајчинске пажње и нежности, истовремено изложене свим могућим „одраслим“ темама, било је неминовно да сестре Бронте развију једну специфичну особину – стармалост. Тери Иглтон ову осо-

² „threw the Brontës entirely on their own devices for solace and amusement.“ [Превод на српски: Н. Г.]

³ „nursling of the moors“ [Превод на српски: Н. Г.]

⁴ „Liberty was the breath of Emily’s nostrils.“ [Превод на српски: Н. Г.]

⁵ Видети: Tom Winniffrith, *The Brontës and their Background: Romance and Reality*, London: Macmillan, 1973. и Margaret Willy, *Brontë: Wuthering Heights*, London: Macmillan, 1966.

⁶ „That women could write as they did struck some contemporary reviewers as outrageous, even obscene.“ [Превод на српски: Н. Г.]

бину запажа као пресудну у избегавању замке, коју за писце поставља њихово детињство. Наиме, он сматра да стармалост помера ка-заљку ваге на страну културе, у односу на при-роду, те тиме омогућава писцу да живи своје детињство као да је већ одрастао. На тај начин, младост неће цео преостали живот прогонити писца као нешто савршено, недоживљено до краја, нешто чија сврха није у потпуности испуњена. Одјек овога налазимо у чежњи за детињом слободом Кетрин и Хитклифа у ан-дрогоиној целини, како кажу Сандра Гилберт и Сузан Губар (1979), коју су чинили њих двоје у времену до Кетрининог првог боравка у дому Линтонових, Трашкрос Грејнцу. Тери Иглтон такође запажа да су сестре Бронте „од-гајане детињством, али нису њиме утамниче-не“⁷, те су се тако избориле са парадоксом изгубљеног детињства боље него што се могло у њиховој ситуацији очекивати.

На Иглтонову тезу надовезујемо запажа-ња Винфред Герин (Gérin 1973), која каже да се може тврдити да су сви генији стармали, али да је код Емили и њених сестара та особина била одмах литерарне природе. Она сасвим исправно наводи да их је

„литерарна стармалост до дванаесте године оспособила да пишу приче, песме и драме у наставцима, и то са таквом одрживошћу, да им оно што су створиле траје кроз цело детињство, преко адолесценције и, још изузетније, до њиховог одраслог стваралаштва, на које су теме и ликови из њихових ранијих дела оставили дуготрајни траг.“⁸ (Gérin 1973: 5).

Ово Геринову наводи на закључак да се дела сестара Бронте не могу поделити уобича-јеном поделом на почетничка и зрела дела. Све што су икад написале, сматра се комплет-ним уметничким делом, опробале су се у ра-ним радовима у свакој књижевној форми, те су формативне године изнедриле ремек-дела: ма-

⁷ „[...] were nurtured by their childhood but not incarcerated by it [...]“ [Превод на српски: Н. Г.]

⁸ „[...] a literary precocity, which equipped them by the age of twelve to write serialized tales, dramas and poems of so sustained an output as to last through childhood into adolescence and, more remarkable still, into their adult work, on which the themes and characters of their juvenilia left enduring traces.“ [Превод на српски: Н. Г.]

лобројна, али херметички упакована и од саме суштине њиховог књижевног генија створена. Код Емили, реч је о једном роману и 193 сачу-ване песме.

Захваљујући дневнику који је водила, штурим језичким стилем, али веома детаљно, можемо да закључимо колико се фантастични свет Гондала мешао са свакодневицом паро-хијског дома Бронтеових. У једном од најра-нијих дневничких уноса, Емили пише:

„[...] тетка је управо ушла у кухињу и пита где су ти стопала Ен – Ен је одговорила на поду тетка – тата је отворио врата од предсобља и дао писмо Бранвелу говорећи ево Бранвеле, прочитај ово и покажи својој тетки и Шарлот – Гондалови откривају унутрашњост Галдина – Сали Мозли пере у задњој кухињи.“⁹ (Gérin 1973: 39).

Између Ениних стопала, на којима је по-навици седела, а тетка је опомињала због тога, и прања суђа и веша, некако се, сасвим ненаме-тљиво у дневнику појављују јунаци Гондала, готово као сустанари Бронтеових. Та испре-плетеност маште и стварности показује изу-зетно снажну свест о оба света, једнаку посве-ћеност стварним дешавањима (како у поро-дичном дому, тако и у енглеском друштву уоп-ште) и стваралачким заносима. Емили пише дневник попут новинара који износи чињени-це, не дајући своје мишљење о њима, али дају-ћи детаљан увид у породичну свакодневицу. Она самим тим не показује отворено ни емо-ције, не осећа се патња, умор, па ни срећа из њених речи, само се на крају сваког дневни-чког записа изражава нада у добро здравље целе породице за унапред неколико година. Из овога Винифред Герин закључује да је за Емили живот у парохијском дому значио здра-вље и срећу, било да лута пустаром, или наме-шта постељу и љушти кромпир. Одвајање од дома и слободе хавортских поља и пашњака, за Емили је било болније и страшније од нпр.

⁹ „[...] aunt has come into the kitchen just now and said where are your feet Anne – Anne answered on the floor aunt – papa opened the parlour door and gave Branwell a letter saying here Branwell read this and show it to your aunt and Charlotte – Sally Mosley is washing in the back kitchen.“ [Превод на српски: Н. Г.]

уједа пса који је истрпела, или пењања уз камену стрмину. Пустара и живи свет на њој, за сестре Бронте, а нарочито за Емили, били су непресушан извор слободе, самопоуздања и инспирације. Како Геринова (1973) наводи, Шарлотина пријатељица Елен Наси била је изненађена невероватном променом у карактеру и ставу сестара, када су је водиле по пустири. Иначе стидљиве и затворене, тамо су постајале сигурне у себе, показујући познавање сваког живог створа и не плашећи се (а поготово Емили) дивљих и непознатих животиња. У дневничком запису из 1837. Емили пише да ће она и Ен изаћи мало напоље, да виде да ли ће добити инспирацију за писање те вечери. Овакво удисање идеја и уживљавање у ликове Гондала, дешаваће се и много касније, о чему сведоче дневници чак из 1845.

Емили Бронте изградила је списатељску рутину попут одраслог писца, а свет Гондала комплекснији је од данашњих псеудоисторијских романа по којима се снимају високобуџетски серијали. Оно што је у гондалским списима дечије, јесте неизмерна машта и мноштво екстравагантних детаља, али су њихов склоп, разрађеност, богатство јасно приказаних ликова, са понеким алузијама на стварне личности из друштвено-политичког живота ондашње Енглеске, одраз озбиљног и промишљеног приступа, својственог зрелим писцима. Тери Иглтон (2010) каже да писање у детињству има ту предност да сузи јаз између невиности и искуства. У том смислу, Емилине песме из гондалске саге можемо сматрати племенито искуственим, јер махом говоре (као год и *Оркански висови*) о радостима и блаженствима искуства из позиције онога који је радости изгубио. Као што је детињство нарушено тегобним догађањима (смрти сестара и мајке, одлазак из изолованог породичног окриља у спољни свет), који се могу сматрати иницијацијом у свет одраслих, тако се и у песмама и роману осећа један исти тон неповратног губитка, који је према запажању Џ. Хилиса Милера (Hillis Miller 2000) сажет у две речи: *никад више*, а који је могуће осетити само по изласку из доба невиности. Жал постоји за сунчевом топлотом у зимско време, за

мртвима, за изгубљеном љубавном срећом. Ричард Чејс (Chase) наводи да се често „спомиње смрт као повратак у Светлост, која је већ једном спозната у Вечности“¹⁰ (1970: 22). Дакле, списатељски благослов код Бронтеових, осим из очигледног талента, произилази из делимично метафизичке, а делимично сасвим стварне спознаје таме и жеље да се преко смрти врати у некад упознату светлост. Та се светлост може тумачити и као детињство (као у случају Емилине хероине Кетрин) и као некакво предискуствено стање, не нужно повезано са биолошким периодом детињства: време пре породичних трагедија, пре сусрета са неправедном стварношћу свог друштвеног положаја, уопштено, време које, као и сам роман *Оркански висови*, не покрива личне године или епоху, него стоји на супрот ономе што списатељицу (и њене јунаке) одвлачи у још једно двојство: изолацију. Када говоримо о изолацији, овог пута не мислимо на изолованост живота у парохији Бронтеових, него о усамљености душе и њене одвојености од своје суштине, која би требало да се налази и унутар ње и ван ње. Траг овога проналазимо и у песмама (*No Coward Soul is Mine*) и у *Орканским висовима*, када Кетрин говори о себи и Хитклифу, у чувеним реченицама: „Нели, ја сам Хитклиф. Увек, увек мислим на њега, не као на неко задовољство јер ни ја нисам увек задовољство сама себи, већ као на своје сопствено биће. Зато немој више да говориш о нашем раздвајању, то је неизводљиво и...“ (Бронте 1967: 106). Управо када се догоди раздвајање, душа стреми да се поново уједини са својом суштином, а код Емили Бронте то је могуће једино враћањем у првобитно, предискуствено стање, неретко путем смрти. Ипак, у роману Емили оставља и другу могућност, могућност сазревања без разочарања, јер се у процесу сазревања стекла одређена невиност. Млађа Кети и Хертон, отклањајући зло око себе и помажући се међусобно, сазревају и тиме заправо заслу-

¹⁰ Richard Chase, *The Brontës: A Centennial Observance*, у: Ian Gregor (ed), *The Brontës: A Collection of Critical Essays*, Prentice Hall, New Jersey. („[...] speaks of death as a return to the Light she once knew in Eternity.“ [Превод на српски: Н. Г.]

жују невиност која им је била ускраћена у првом периоду живота. Како запажа Маријел Сешепин (2004), учећи једно од другог, они се радују будућем заједничком сазнавању. Додаћемо и – сазревању. Сешепин наглашава да су њих двоје отелотворење чистоте и одсуства кривице, што им даје снагу, а пре свега могућност за уједињење са суштином, основном Емилином тежњом.

Својом свеобухватном песничком и филозофском визијом, Емили је неприметно од детета-писца постала ауторка која познаје искуство и његову цену, и којој по завршетку свог ремек-дела није остало много да премости јаз између невиности и искуства, у обрнутом смеру. Није то блејковски прелаз из безазлене невиности, несвесне тамне стране живота, у сазнајну, болну, али и узбудљиву сферу живота. За Емили и њене сестре сазнајни део живота почео је врло рано, те је и подвојеност између списатељских нагона и активности уобичајених за њихове вршњаке била готово неприметна. Оно што је много више утицало на сазнајне процесе и доживљаје искустава, била је физичка изолованост, а она је истовремено утицала и на посвећеност писању. Оживљавање искустава среће, заправо оне Чејсове Светлости, кроз списатељски чин, те ламент над њеним губитком, тегобан је, а уједно и катарзичан процес кроз који Емили пролази заједно са својим јунацима. Двострука изолованост, дакле, физичка и духовна, или макар и страх од ње, повела је Емили Бронте на списатељски пут којим ће задати књижевну загонетку чак и својој сестри Шарлот.

Друштвени статус сестара Бронте и њихов списатељски позив у првој половини деветнаестог века можемо разматрати заједно, јер је једно друго искључивало, по свим писаним и неписаним нормама. Иако би њихово образовање и таленат у данашње време били извор дивљења и многих могућности, у време Емили Бронте они су били изузетак и готово предмет саблазни. Једини правац у који су могле усмерити своје образовање био је позив гувернанте за децу амбициозних *nouveau riche*.¹¹ Шарлот и Ен су обе у два наврата биле гувер-

нанте у богатим породицама, што им је пружи-ло обиље материјала за њихове романе, док је Емили провела шест тегодних месеци у женској школи, након што је напустила интернат госпођице Вулер због слабог здравља (Bentley 1950).

Један од чинилаца који је допринио томе да Емили искуство учитељице доживљава као агонију, свакако је постојање дубоког јаза између њене интелектуалне супериорности и инфериорности њеног друштвеним приликама условљеног положаја. Други чинилац била је одвојеност од сестара и јоркширских пустара. Унутрашња изолација, готово самоизолација, на коју је била приморана, у јасном је контрасту у односу на изолацију за којом је жудела: на хавортској пустари која је почињала практично на вратима парохијске кухиње дома Бронтеових, Емили је имала апсолутну слободу коју већина њених вршњакиња није имала. Тамо је могла, како Фелис Бенгли каже, „побећи од свих конвенционалних стега и борити се слободно са земљом и небом“¹² (1950: 12). Поново двострука изолованост: од реалности друштвених прилика и од самоизолације узроковане њима, Емилином духу давала је узлет без којег њена литерарна снага не би достигла висине које је достигла. Да би прекинуле жалосни круг одвојености, сестре су одлучиле да отворе сопствену школу, због чега су отпутовале у Брисел да науче француски и немачки језик. Континенталну културу и начин размишљања, према речима Фелис Бенгли (1950), нису могле прихватити, а разлике у религији и обичајима у односу на евангелистички Јоркшир, тешко су им падале. Додир са спољним светом (а да то није кроз парохијску хронику), за Емили је увек био доказ да је лутање бескрајном пустаром безбедније и безболније. Винифред Герин каже:

„У детињству и раној младости имале су премало сусрета са другом децом или начином живота другачијим од њиховог, да би знале колико је другачији њихов дом од већине породица, поготово од домова нових богаташа у индустријским градовима Вест Рајдинга, у

¹¹ Nouveau riche, франц. = нови богаташи.

¹² „On the moors one could escape from all conventional restraint, and battle freely with earth and sky.“ [Превод на српски: Н. Г.]

којима су, на несрећу, оне морале наћи запослење.¹³ (Gérin 1973: 28).

После кратког боравка у школи у Халифаксу, Емили пише: „Не могу певати у лагуму мрачном, / У сужањству туге осмех с’ тешко стиче: / Вине ли се птица са сломљеним крилом? / Има ли срца да крвари и кличе?“¹⁴ Иако је овакво расположење произвело неке од најлепших и најдуховнијих стихова, оно је резултат услова живота и рада, за Емили тегобнијих него што би то можда били особи другачијег сензибилитета. Емили са хавортске пустаре и Емили – гувернанта, тешко су се могле помирити у једну задовољну одраслу особу, од које се, према тадашњим друштвеним постулатима, очекује испуњење строго одређене улоге. У њеном случају, заправо у случају жена целе класе, највиши животни домет био би проналажење богате породице у којој би службовала до краја живота, невидљива за све (осим у случају када би је било потребно прекорети због нечег), особа чије су емоције, хтења и надања непожељни и практично забрањени. То је једина судбина којој се Емили Бронте могла надати, па није ни чудо што је, неукротива на пустари, у граду постајала несигурна и несрећна, што је и те како утицало и на њено здравље.

Како је одрастала, очај због све изгледнијег раздвајања од сестара (поврх свега и смрти двеју најстаријих) и практично једног јединог пута којим је могла да иде (насупротив ширини и дивљини породичног окружења), прерастао је у прогањајући осећај неприпадања, не само у друштвеним круговима него и у сопственом телу. Наиме, кроз Емилину поезију и роман, стално се провлачи тема душе заробљене у немоћном телу, душе која непрестано чезне да из

¹³ „In childhood and early youth they had too few contacts with other children or with styles of living other than their own to know how different was their home from that of the generality of families, especially the new rich living in the industrial West Riding towns, among whom it was to be the girls’ ill-fortune to find employment.“ [Превод на српски: Н. Г.]

¹⁴ C. W. Hatfield, *Emily Brontë: Complete Poems*, Oxford, 1941, стр. 77. (In dungeons dark I cannot sing./In sorrow’s thrall ’tis hard to smile:/What bird can soar on broken wing?/What heart can bleed and joy the while? [Превод на српски: Н. Г.]

свог трошног оклопа побегне. Склони смо да се сагласимо са Винифред Герин (1973) која тврди да је ускоро једини циљ у Емилином животу постао достизање мистичног стања јединства душе ослобођене од телесног и губитка сопственог идентитета, а ми додајемо да је то био њен специфични начин да се избори са ограничењима земаљског живота. Када кажемо „земаљског“, не мислимо само на физички облик живота, на телесност која спутава дух, него и на место тог тела у друштву и свеукупне прилике у којима оно мора да функционише, а које су наметнуте, тешко променљиве и стотину и више година иза духа који тежи безвременом простору. Могли бисмо зато рећи да је Емили идеал дух који лута кроз бескрајни непреглед (подсетимо се стихова: „Кад нестанем ја и око мене све – / И земља и море и ведро небо, где – / То само дух лута немиран посве / Бескрајним непрегледом.“¹⁵). Сетимо се и Кетрининих речи изречених у последњем наступу болести:

„А оно што ме највише мучи јесте овај оронули затвор – додаде замишљено. – Досадило ми је што сам затворена у њему. Чезнем да побегнем у онај величанствени свет и да останем тамо заувек; да га не гледам нејасно кроз сузе и чезнем за њим болна срца, већ да будем заиста са њим и у њему.“ (Бронте 1967: 200).

При томе, уопште није битна сама личност, напротив, за врхунско биће којем се тежи и не-телесно представља болно ограничење. Сјединити се са елементима, изгубити се телесно и духовно у простору, једини је начин да се избегну лимити овоземаљског живота и да душа побегне од своје смртности. Јер, чињеница да је душа у телу које је смртно, представља метафору Емилиног безвременог и неукротног духа у телу које мора да се прилагоди приликама у којима живи, а које живошћу и имагинацијом бескрајно превазилази. Повратком у детињство, односно у време када још није било нужно ступити у спољни свет, осим преко анегдота из парохије и најновијих

¹⁵ C. W. Hatfield, *Emily Brontë: Complete Poems*, Oxford, 1941, стр. 44. („When I am not and none beside – / Nor earth nor sea nor cloudless sky – / But only spirit wandering wide / Through infinite immensity.“ [Превод на српски: Н. Г.]

дешавања у Парламенту, вратио би се делимично осећај слободе у којем свет Гондала (касније потпуно интегрисан у Емилин унутрашњи свет) блиста у пуном сјају. Тери Иглтон (2010) каже да Бронтеове повезују детињство са смрћу, природом и вечношћу, попут Дикенса. Надовезујући се на ову тврђу, претпостављамо да је једини пут до вечности (и Светлости, спознате и изгубљене), то јест сједињења у врхунско биће ослобођено свих смртних облика и улога – управо преко овоземаљске смрти, као трансцендентног стања које води у бескрајни непреглед. Зато Лора Инман (2008) напомиње да је роман *Оркански висови* медитација о смрти, упркос популарном схватању да је то љубавна прича. Лутање пустаром еквивалент је путовању ослобођене душе, готово као што Остерови јунаци лутају Њујорком, а писање, стварање, грађење имагинарног света у свету у којем жена-стваралац нема место, представљају и бунтовне покличе и болне јецаје, који би требало душу да припреме за коначно ослобођење.

Ако бисмо Емилин положај погледали строго статистички, добили бисмо поражавајући дисбаланс између њених менталних могућности и реалних друштвених услова. Наиме, према Сали Мичел (Mitchell 1988), у Енглеској деветнаестог века (око 1840. године), просечан животни век у Лондону био је 45 година за више класе, 27 за трговце и свега 22 године за слуге и раднике. Људи на селу живели су дуже него градски становници, а мушкарци дуже него жене. У тим кратким животима, од жена су се очекивале осетљиве и нежне ствари, па није било дамски имати добар апетит и пуно енергије, те су жене, осим на порођају, умирале и од последица неактивности, лоше исхране и неговања болесника. Смртност деце до прве године живота била је 136 од хиљаду међу вишим класама, а чак 274 међу радничком класом. Жена из ниже средње класе, попут Емили, иоле образована, могла је да за живот зарађује једино поставши гувернанта. Жалосне прилике у којима су живе гувернанте, те горенаведена немилосрдна статистика, нису деловали нимало охрабрујуће на Емилину очекивања у будућности. Пре-

ма часопису *The Quarterly Review*, гувернанта је „неко ко нам је по рођењу, манирима и образовању једнак, али по овоземаљском богатству инфериоран. [...] не постоји ни једна друга класа која тако окрутно захтева од својих припадника да буду по рођењу, уму и манирима изнад свог положаја, да би били погодни за свој положај.“¹⁶ Ово лаконско објашњење покрива ситуацију у којој се налази млада жена из осиромашене племићке породице, потпуно неспремна за улогу која јој је додељена, јер је образовање које је стекла једва довољно да подучава друге (а нешто више од тога и нема где да стекне, јер колеџа за девојке још није било), док је ништа није припремило за живот без икакве материјалне сигурности (с обзиром на то да је годишња плата гувернанти могла да буде изузетно ниска, чак свега осам фунти, или само у виду крова над главом и оброка). Неуобичајено широко образовање за женско дете, које је Емили стекла у породичном дому, допринело јој је, ван породичног круга, само томе да се осећа још непожељнијом и неприлагођенијом него просечна гувернанта, јер је вероватно била свеснија неправде и безизлазности свог положаја. При томе, опет статистички гледано, понуда је увек била вишеструко већа него потражња, па је читава армија полуобразованих девојака, без других могућности, морала чувати своје положаје гувернанте, у страху од гладовања у старости. Друго радно место, за ту невољну класу жена, једноставно није постојало.

У оваквом свету, Емили Бронте је била списатељица. Иако је она, наспрам Шарлот и Ен, краће била на позицији гувернанте, разматраћемо њене прилике кроз ту визуру, јер је то једино што је у реалном свету могла радити. Прерана смрт ју је на неки начин можда и спасла од старости испод сваког достојанства, која је неминовно чекала већину бивших гувернанти. Да ли би за живота била призната као списатељица (попут Шарлот) и да ли би

¹⁶ „who is our equal in birth, manners and education, but our inferior in worldly wealth. [...] there is no other class which so cruelly requires its members to be, in birth, mind, and manners, above their station, in order to fit them for their station.“ [Превод на српски: Н. Г.]

њен необични гениј био препознат и прихваћен, те да ли би јој то донело и материјалну сигурност, не знамо. Оно што можемо да претпоставимо, у складу са друштвеним законитостима прве половине деветнаестог века, снага је очаја и индигнације паметне и талентоване Емили, према улози особе која своје сиромашне и често хладне оброке једе у учионици, а дозвољен приступ дневној соби мора сматрати посебном повластицом, подучавајући децу која, као и њихови родитељи, врло брзо схватају да су гувернанте лака мета за малтретирање. Још ако је упослење у кући богатих трговаца (а најчешће је било тако), гувернанта је одлично служила као јединка у ланцу злостављања: све што је њен послодавац морао да истрпи од својих пословно и друштвено надређених, искаљивао је неретко на овој незаштићеној девојци; њено најчешће више порекло, а мизеран финансијски статус, били су идеални за понижавање и ликовање.

Прелаз из раскошног и племенитог света Гондала (не парохиског дома!) у овакву сиву стварност, морало је за Емили и њене сестре бити попут преласка њене јунакиње Кетрин из Орканских висова, односно детињства са Хитклифом, у Трашкрос Грејнц, односно у живот одрасле жене, са свим његовим ограничењима. Можемо само да замислимо колико је менталне снаге и сабраности изискивало свакодневно суочавање са неправедностима друштвеног положаја, заснованим искључиво на класној припадности и финансијском статусу, без икаквог обзира на стварне могућности појединца. Феноменом гувернанти, као својеврсном примеру празног хода друштвене машинерије, више ће се бавити Шарлот (нпр. у роману *Џејн Ејр*) и Ен Бронте (нпр. у роману *Ајнес Греј*). Емили ће своју критику рестриктивног друштва изнети на другачији начин, те ћемо у *Орканским висовима* препознати сталну борбу између друштвено прихватаљивог и дубоко интимног, која у неколико кулминација до крајности затегнутих унутарњих и међусобних односа, надраста околности и кроз смрт и визије смрти показује да постоји и нешто неуништиво, неки виши ниво постојања, неоптерећен друштвеним конвенцијама. Као

што смо већ поменули, Емили и у свом приватном животу и у својој књижевности тежи управо томе, и то је у многоме одговор на околности које је окружују у друштвеном миљеу. Стармалост, коју помиње Тери Иглтон (2010), у књижевном послу је допринела уверљивости и снази њених дела, али је истовремено учинила осетљивијом на неравнотежу између онога што би могла да постигне и онога што јој је дозвољено. Виши ниво постојања превазилази једну особу, а како запажа Џ. Хилис Милер (2000), за Емили Бронте, ниједно људско биће није само себи довољно, те све патње произилазе из усамљености. Особа је своја онда када у потпуности учествује у животу нечега ван себе, а то је суштина људског бића – ван бића и у њему самом. Наизглед је ово необична и апсурдна ситуација, међутим, Емили је објашњава преко Кетрин Ерншо: „Не умем то да изразим; али свакако и ти, као и сви остали, осећаш да постоји или би требало да постоји твоје постојање изван тебе. Каква би била корист од тога што сам створена ако сам сва садржана овде?“ (Бронте 1967: 104). Такође, у гондалској песми *No Coward Soul Is Mine*¹⁷, Емили говори о постојању ван уобичајених оквира: „Нестати могу Земља и месец млад / И сунца и светови да престану постојати / И ти на свету сам останеш тад / Све живо у теби живот ће наставити...“¹⁸

Можемо да претпоставимо да раздвајање бића од његове суштине, где год она била, доводи до страшних ломова (као при раздвајању Кетрин и Хитклифа), па је напуштено изједначена са смрћу, пошто је губитак суштине заправо – смрт. Колико год ово звучало мистички, не можемо занемарити и материјалистичку поруку која се ту крије: то више биће, та Светлост, та суштина у самом бићу и ван њега, апсолутно је неподложна овоземаљским законима, па самим тим и заштићена од тегодних околности овоземаљског живота. Ту је излаз за неприлагођене, то је простор у којем Еми-

¹⁷ *Моја душа кукавичка није* [Превод наслова: Н. Г.]

¹⁸ C. W. Hatfield, *Emily Brontë: Complete Poems*, Oxford, 1941, стр. 243. („Though Earth and moon were gone / And suns and universes ceased to be / And thou wert left alone / Every Existence would exist in thee.“ [Превод на српски: Н. Г.]

ли, Кетрин, Хитклиф и други њима слични бивају ослобођени друштвених стега, па чак и сопствених телесних и духовних ограничења. И у тој тежњи настаје роман *Оркански висови*, књига за коју је Вирџинија Вулф (Woolf 1929) рекла да је настала тако што је Емили Бронте угледала свет разорен у гигантском нереду и осетила да је у њеној моћи да га уједини у књизи. Особе које су ухваћене унутар те шизме, како то назива Ричард Чејс (1970), ухваћене су као и Емили између двојстава. За Емилине јунаке, та двојства су митска: између овог и оног света, између детињства и света одраслих, између дивљаштва и цивилизације, између ђавола и Бога. За саму Емили, *Оркански висови* су потврда неприпадања, али и упозорење да је агонија још страшнија ако се негде припадне упркос стремљењима душе. Зато имамо утисак да се Емили не сврстава ни на једну страну. Као и у њеном дневнику, и у роману се осећа извесна новинарска удаљеност. Ричард Чејс (1970) каже да она посматра развој догађаја без икаквих коментара, осим да су застрашујући или предивни. Она не даје морални суд, научила је да „колико год (ја) негодовала, / све се одвија по старом.“¹⁹ То, наравно, не значи да се она предаје, него да је, у свом стилу тежње ка вишем облику постојања, потпуно одвојена од материјалног света. Говорећи о моралним схватањима Емили Бронте, Грејем Тајтлер (2010) каже да их можемо наслутити из мањих епизода у *Орканским висовима*, (на пример, када млађа Кети у више наврата жртвује свој морални интегритет зарад Нели или Линтона Хитклифа), једнако као и из оних, условно речено, важнијих. Оно на шта, према његовим речима, Емили указује, јесте спремност да се, за добробит других, оде и изван дихотомије врлине и порока, на прави начин и у право време. Чини се да управо ту, изван свесности о двојствима (која доноси друштвену уваженост), обитава душа свесна свих валера људске природе, душа у сваком смислу вансеријска.

Овим смо круг затворили и вратили се на Емилинин начин премошћавања друштвених неправди које су јој обележавале овоземаљски

живот: повратак у познату Светлост, обележена искуством света око себе, али нетакнута избором. Старија Кетрин изабрала је и сносила последице свог избора. Ричард Чејс (1970) каже да се готово пред нашим очима растворила у чисту материју и силу. Да је изабрала другачије, покренула би епску борбу друштва и индивидуе, а исход би био неизван: можда би наступило поновно рођење, а можда би се Кетрин и Хитклиф на крају међусобно уништили, баш као и у случају првог избора. Емили је, за разлику од својих јунака, имала благослов небирања: као да је с радошћу пригрлила приближавање смрти, тог трансцендентног стања из којег се може прећи у бескрајни непреглед. У предговору другом, постхумном издању *Орканских висова*, Шарлот Бронте сведочи о Емилиним последњим часовима у којима се осети ликовање њеног духа над животом: „Никада у животу она није оклевала ни пред каквим послом који је чекао, па ни сада није оклевала. Брзо је тонула. Пожурила се да нас напусти. Ипак, док је физички пропадала, духовно је постала јача него што смо је икада знали.“²⁰ Слично се понаша Кетрин у својим последњим часовима: „Нели, мислиш да ти је боље и да си срећнија од мене, јер си здрава и у пуној снази; жалиш ме – ускоро ће се то изменити. Ја ћу жалити тебе. Бићу неупоредиво изван и изнад свих вас.“ (Бронте 1967: 201). Овај супериорни осећај представља истовремено и узрок и производ синтезе свих двојстава које смо разматрали. Самоизгнанство ван постојећих оквира („изван и изнад свих вас“), генерисано је супериорношћу душе, истовремено је потврђујући. Стога ће најбољи завршетак овог рада представљати оцена свеукупног тона у роману, песмама и животу Емили Бронте, те њихове коначне поруке, коју је изнео Светозар Кољевић: „Храброст ума и занос душе у моралном осећању које ликује над физичким осипањем живота.“ (Кољевић 1988: 99).

²⁰ Видети предговор другом, постхумном издању *Орканских висова* (*Wuthering Heights*, Smith Elder, London, 1850), превод на српски преузет из књиге Светозара Кољевића, *Хирови романа*, Светлост, Сарајево, 1988, стр. 99.

¹⁹ „however I frown, / The same world will go rolling on.“
[Превод на српски: Н. Г.]

Литература

1. Bentley, Phyllis (1950), *The Brontë Sisters*, London: Longmans, Green & Co.
2. Бронте, Емили (1967), *Оркански висови*, Београд: Народна књига.
3. Chase, Richard (1947), „The Brontës: A Centennial Observance“, *The Kenyon Review*, IX, No. 4: 487–506.
4. Eagleton, Terry (2010), „Nothing Nice About Them“, *London Review of Books*, Vol. 32, No. 21: 30–31. (приказ књиге Christine Alexander, (ur.), (2010), *The Brontës: Tales of Glass Town, Angria and Gondal*, Oxford).
5. Gérin, Winifred (1973), *The Brontës: I. The Formative Years*, Harlow: Longman Group.
6. Gilbert, Sandra, and Susan Gubar (1979), *The Madwoman in the Attic: the Woman Writer and the Nineteenth Century Literary Imagination*, New Haven: Yale University Press.
7. Hatfield, C. W. (ur.) (1941), *Emily Brontë: Complete Poems*, Oxford.
8. Inman, Laura (2008), „The Awful Event in *Wuthering Heights*“, *Brontë Studies*, Vol. 33: 192–202.
9. Кољевић, Светозар (1988), *Хирови романа*, Сарајево: Свјетлост.
10. Miller Hillis, J. (2000), *The Disappearance of God: Five Nineteenth Century Writers*, University of Illinois Press.
11. Mitchell, Sally (ur.) (1988), *Victorian Britain: An Encyclopedia*, New York: Garland.
12. Seichepine, Marielle (2004), „Childhood and Innocence in *Wuthering Heights*“, *Brontë Studies*, Vol. 29: 209–215.
13. Tytler, Graeme (2010), „*Wuthering Heights*: An Amoral Novel?“, *Brontë Studies*, Vol. 35, No. 3: 194–207.
14. Woolf, Virginia (1929), *The Common Reader*, London: Hogarth Press.

WUTHERING HEIGHTS AND EMILY BRONTË: A WITHDRAWN GIRL'S TURBULENT INNER WORLD

Summary

This paper represents an attempt at finding bonds between Emily Brontë's world and her only novel in order to depict the lasting intriguing quality of *Wuthering Heights* in the light of four dualities considered to be at the same time the causes and effects of certain phenomena and issues in the novel and in Emily Brontë's life. Furthermore, the attempt is made at proving that precisely the sense of dual belonging leads towards the painful sense of not belonging anywhere at all. Emily Brontë's specific way of neutralising this is also depicted. On the basis of Terry Eagleton's and Winifred Gérin's conclusions on the literary precocity of the Brontë sisters as one that enabled every piece of their writing to be characterised as a complete work of art, the topic of the paper is seen through the prism of the first two dualities: Emily Brontë as a child-writer and as an unusually well-educated lower middle class governess to be. The other two dualities concern Emily as a female writer in a strictly male world and her cosmopolitan education interlaced with her strong sense of belonging to the local community. The concluding part of the paper reveals that all dualities merge into a unique feeling described by Svetozar Koljević in his evaluation of Emily Brontë's life and work.

natasa.gojkovic@pef.uns.ac.rs